

Пісня лісів

Анатолій Дрофань

На першому занятті гуртка лісівників мене обрали старостою. Найбільше настоював на моїй кандидатурі Вася Кушнір із сьомого класу. Коли наш учитель Григорій Васильович, злегка усміхаючись у рудуваті вуса, запитав, які будуть пропозиції щодо кандидатури старости, Вася схопився з місця і, простягаючи вперед руку, закричав:

— Женю Перепелицю!.. Женю Перепелицю!..

А коли голосували, я бачила куточком ока, що його п'ятірня із обмазаними в чорнило пальцями була піднята найвище.

Потім, як староста, я сіла за стіл поруч Григорія Васильовича. Він хриплуватим голосом розповідав нам про завдання гуртка, про те, яке значення в житті людини має ліс.

Він називав імена тих, хто все життя прикрашав нашу рідну землю садами і лісами. Про Мічуріна, Симиренка говорив, як про своїх близьких добрих знайомих. А потім на мить замовк, подивився на стіл у те місце, де його ніготь викреслював якусь фігурку, похитав головою:

— А ви думаєте, у нас в селі немає таких людей?

Ми насторожились. Кого має на увазі Григорій Васильович?

А він уже продовжував:

— Згадайте, діти, старого лісника Івана Петровича Сидоренка, або Петровича, як його у нас усі шанобливо називають. Вже півстоліття Петрович і насаджує ліси, і стереже їх.

При цих словах учителя ми презирнулися з Васьком Кушніром. Пригадалося, як колись цілою ватагою бігали в ліс слухати шум сосен. Полягаємо горілиць на пухнатий мох, заплющимо очі і довго вслухаємось, намагаючись розгадати, про що то дерева між собою шепочуться.

Одного разу за таким заняттям нас застав Петрович. Він здався нам страшним. Високий, кремезний, із сивою бородою, старий тримав у руках невелику сокирку з довгим, як палиця, топорищем.

— А ви що тут робите? — запитав строгим голосом.

Ми схопилися з землі, не знаємо, що відповідати. А він дивиться на нас з-під насуплених брів, чекає. Тоді я пропищала:

— Ми... ми... слу... слухаємо дерева...

Ворухнулися його брови після моїх слів, проясніло обличчя.

— А... — посміхнувся, — це діло...

Підійшов ближче до хлопців.

— А сірники, козаки, маєте? — запитав знову суворо.

Хлопці заторохтіли навперебій:

— Ні, немає... У нас немає...

І обличчя лісника стало зовсім не страшним.

— Ну добре,— сказав, погладжуючи жилавою рукою сиву бороду,— тоді гуляйте... Гуляйте, чижики... Слухайте пісню лісів... У ній стільки інтересного, що я ось, стара людина, чую її дні і ночі, а наслухатися не можу...

По тих словах він пішов. І хоча відтоді вже минуло кілька років, але мені здається, ніби це вчора було.

Григорій Васильович спохмурнів, розповідаючи нам, що Петрович уже не працює, бо старі ноги відмовилися добре служити йому. Лежить тепер лісник у хаті і тільки у відчинену квартиру може чути, як навколо незутавно шумить насаджений його руками ліс.

— А дуже жаль,— продовжував учитель, зітхнувши.— Був би Петрович здоровий, запросили б його на заняття гуртка, і він би розповів нам, юним лісівникам, стільки цікавого...

В класі стало зовсім тихо. Всі думали в цю мить про Петровича. І в тій напруженій тиші раптом задзвенів голос Кушніра.

— То як же так? — сказав Васько, встаючи із-за парти.— Хіба ми маємо право залишити його?.. Якщо він не в силі прийти до нас, так ми повинні, мусимо піти до нього.

Почервонілий, з блискучими очима і вихриком білявого волосся, Васько озирався навколо, шукаючи в товаришів підтримки.

З усіх боків загукали:

— Правильно... Правильно... Обов'язково підемо до Петровича...

Гуртківці домовлялися, кому доручити першому відвідати старого лісника. І всі погодилися на тому, що це повинна зробити я, староста гуртка, разом з Васьком Кушніром.

Сніг пінився, сичав навколо лиж.

Лісник жив кілометрів за три від села, серед густого соснового лісу. Коли ми проїхали з півгодини, за мідночервоними стовбурами дерев біля заметеного снігом озерця одиноко забовваніла лісницька хата під білою черепицею, з ганочком. Я чомусь подумала, що в лісника в кімнаті обов'язково повинна жити білка або приручена птиця. Але коли ми зайшли в простору світлицю, я побачила, що ні білки, ні прирученого птаха в Петровича немає. Тільки за рамками, що густо висіли на стінах, чийсь, мабуть жіночі, руки позатикали жмутки горицвіту, розкішні галузки деревію, кетяги червоної калини — і все те сухе зело виповнювало кімнату духмяним настоем.

А Петрович був такий, яким я знала його з дитинства — високий, кремезний, сивобородий, тільки тепер його плечі трохи сутулились, і сірі вицвілі очі злегка сльозилися.

Я розповіла Петровичу, чого ми з Васьком Кушніром прийшли до нього.

— Ну, спасибі,— тихо подякував старий, і голос його раптом здригнувся,— спасибі, що не забули. А я вже гадав, що нікому не потрібен. Син і невістка йдуть ранком на

роботу, а я цілий день один як бобиль... Що тільки не передумаєш...— Петрович сів на лаву, торкнув довгими вузлуватими пальцями бороду.

Потім ми приходили до нього кожного тижня в п'ятницю всім гуртком лісівників. Шумно сідали на лаві та стільцях, починали роботу. Заняття гуртка в лісниковій хаті було для нас як свято — урочисте й світле. Коли в кімнаті на якусь мить наступала повна тиша, чути було, як за вікнами шумить ліс: торішнім рудим листом — дубинелині і вічнозеленим гіллям

сосни. Під їх монотонний гомін легко було мріяти. І коли Григорій Васильович, розвісивши на стіні велику карту Радянського Союзу, показував паличкою широкі зелені пасма, якими позначені смуги майбутніх лісів, нам здавалося, що це вже вони шумлять своїм пружним віттям, боронячи поля від суховіїв і чорних бур. І ще мріялося нам, що ми такі молоді ліси посадимо у себе край села, де тепер білі сипучі піски, а посадивши їх, доглядатимемо пильно все життя, як оці старі, що круг лісникової хати, доглядав Петрович.

Але Петровичу ми, здається, замість радості принесли ще більше смутку. Слухаючи вчителя, він поглядав на карту, шулився, вбирав бородату голову між плечі і глухо зітхав:

— А яв такий час у відставку... Ех... Як трухлявий пень...

Ми втішали старого лісника як могли. От сидить він, говорили, в закинутій серед лісу хаті, а скрізь — і близько, і далеко звідси — добру службу людям несуть дуби, клени, берези, вирощені ним. Десь перекинутий через ріку дубовий міст, у школі парта з сухої сосни зроблена, у скрипаля, що в театрі виступає, надзвичайно голосиста скрипка з Петровичевого клена.

Не знаю, чи втішало це Петровича, але мені все більше здавалося, що немає кращої праці на землі, як вирощувати ліс. Сиділа я і думала: закінчу школу, поступлю в лісний інститут, а потім попрошу послати мене в найсухіший степ. Садитиму я там дубок до дубочка, сосну до сосонки, а коли в степу виросте ліс, ходитиму в ньому, як це робив п'ятдесят років Петрович, і доглядатиму кожне деревце, кожну гілочку, щоб, буває, не всохла, щоб хвороба яка не напала.

Скоро ми зі старим лісником дуже подружилися. Майже кожного дня провідували. То газети принесемо, то книжку яку почитаємо, то просто пощебечемо, щоб не сумно було Петровичу, поки син і невістка повернуться з роботи. Він часто нас пригощав. Ставив на стіл великий жовтий самовар у зеленкуватих плямах, розставляв чашки, а в полив'яній мисці з півниками — мед. Задумано перебираючи пальцями пасма сивої бороди, говорив:

— Пригощайтесь, голуб'ятка... Медок липовий... Стосильний...

Ми сміялися.

— Що значить "стосильний"?

— О, як же...— піднімав пухнаті білі брови Петрович,— хто їсть його, той у сто разів стає сильніший...

Ми брали з миски ложками мед і, присьорбуючи, запивали чаєм. А Петрович у такі

хвилини розповідав нам щось із свого довгого життя.

Особливо запам'яталася мені одна оповідь, печальна й красива, як легенда.

Лісник говорив неквапно, тихим задумливим голосом, що жебонів, немов лісовий струмок на дні глибокого яру.

— В той рік, як ворог пішов на нас війною, навколо цієї хати стояло наше військо. Машин, гармат, танків — сила-силенна, аж землі важко, причаїлися, припинили. А вночі раптом заворушилися, зашвидкували і поїхали. Залишився тільки один солдатик — мабуть, дожидався когось. Молодесенький, русявий, із світлими очима, з червоною зорею на пілотці. Звали його Іван Крутояров, а родом з-під Смоленська. Сидимо ми з ним край канави, про се, про те бесідуємо. Аж тут як налетять хрестаті вражі круки і давай лишень всенький ліс бомбами засівати. Солдатик, чудний, тільки сміється: "Сійте, гади, сійте, розоружайтесь..." Потім круки побачили, що так нічого не виходить, ніхто з землі їм не відповідає,— вогнем ліс почали нищити. Дивимось ми, а по землі, між дерев, пожираючи соснові колючки, опале листя, котиться цілий вал вогню. Зірвався тоді солдатик з місця, насторожився, як орля: "Ах, гади...— не вустами, а, здається, всією душею застогнав. Піймав мене за руку і, задихаючись від диму, говорить: — Багато вже всякого перебачив я за війну, та ніяк не можу звикнути до того, коли достигле жито в полі горить або, як оце зараз, ліс... Не можу... Давай, дідусю, щось будемо робити..."

Петрович зціпив довгі вузлуваті пальці рук, поклав їх ребром на стіл, замовк. У кімнаті стало тихо, тільки, пригасаючи, потьохкував самовар та за вікном невгамовно перешіптувались дуби— нелині із соснами.

— Потім ми*з молодим солдатиком загубили один одного в диму,— продовжував старий лісник, зітхнувши.— Сил наших було замало для того, щоб погасити лісову пожежу. Вона палахкотіла цілий день і цілу ніч. А чорні хрестаті круки ще й у вогонь сипали бомбами. На ранок вигоріла вся ділянка між чотирьох доріг, і пожежа згасла. Тоді я й побачив молодого солдатика з-під Смоленська. Лежав він біля розчахненого дерева. Поховав я його під отим розчахненим деревом, вийнявши з нагрудної кишені гімнастерки пакет. Наступного дня той лист віддав військовим людям, яким належало одержати його, а по війні вигорілу ділянку засадив молодими білокорими берізками.

Петрович замовк. У його сірих вицвілих очах під навислими кошлатими бровами блиснули сльози. Ми не наважувалися порушити тишу. Здавалося, що скажеш слово — і щось поруїнується в тій картині, яку намалював Петрович у нашій уяві. А старий лісник, зборовши хвилювання, говорив далі задумливим голосом:

— Так і лежить він у березовому світлому гаю, мов у кришталевому палаці. Лежить син російської матері в нашій українській землі. От я, мабуть, не доживу до того сонячного дня, коли люди забудуть, що таке війна. А ви доживете. І тоді не забудьте згадати молодого солдата, що впав на півдорозі до вашого щастя. Його звали було Іван Крутояров.

Якось особливо урочисто звучав у цю хвилину голос старого лісника. Вася Кушнір устав, подивився кудись у простір перед собою і дуже серйозно сказав:

— Добре, дідусю, ми не забудемо...

Одного дня Вася Кушнір приніс у школу звістку про те, що через місяць Петровичу минає вісімдесят років. Тоді ми й вирішили зробити старому подарунок на іменини. Але який? Су— дили-рядили та й придумали змайструвати радіоприймач. Що не говоріть, а самотній людині радіо — як хороший друг. Воно зразу відкриває їй усенький широкий світ.

Цілий місяць ми були схожі на якихось змовників. На перервах у школі збиралися десь у коридорі, перешіптувалися, переморгувалися. Діставали різні журнали, книжки — бо ж треба було вибрати схему найкращого детекторного радіоприймача.

Може, хтось при цих моїх словах скептично усміхнеться — мовляв, де-тек-тор-но-го-о!.. Подумаєш, штука! Ну що ж, хай усміхається. Певно, той насмішник ніколи не робив сам, своїми власними руками, ні радіоприймача, ні фотоапарата, ні звичайного повітряного змія, ні взагалі нічого путящого. Бо інакше б не сміявся.

Тепер, приходячи до Петровича, ми поглядами приміряли, де можна буде повісити антену, де зробити ввід, де краще копати яму для заземлення.

Та ось нарешті і настав довгожданий день іменин. Коли б хто міг зазирнути в наші серця в ту хвилину, коли ми прийшли до Петровича з подарунком! Що там тільки діялося! Заняття гуртка в нас повинно було відбутися в п'ятницю, але ми пояснили Петровичу, що з незалежних від нас причин ми змушені були перенести його на сьогодні. Петрович здвигнув плечима: мовляв, хай буде й так... Починайте!

— Ні,— кажу я,— перед початком нам треба ще дещо зробити...

І тут заходилися: одні копають яму під хатою для заземлення, другі лізуть на дерево та чіпляють антену, треті свердлять раму, щоб впустити в хату ввід. Петрович тільки слідкує за всім тим та дивується.

Як роботу закінчили і Вася Кушнір, настроївши радіоприймач на Москву, почув у навушниках її голос, я вийшла до столу і, трохи хвилюючись, сказала:

— Урочисті збори гуртка юних лісівників, присвячені вісімдесятиліттю нашого дорогого керівника Івана Петровича, вважаю відкритими.

Поздоровляв ювіляра Вася Кушнір. При тому так хвилювався, що двічі замість "Іван Петрович" сказав "Петро Іванович", і Григорій Васильович його двічі поправив. Потім ми вручили старому лісникові радіоприймач, одягли йому на голову навушники...

...Трохи згодом у лісникову хату почали сходитися люди — колишні співробітники Івана Петровича, і, звичайно, всі вони помічали наш подарунок. І важко сказати, хто був більше щасливий,— сам іменинник чи ми, школярі.

Я майже не скидала навушників з голови. Я раділа, уявляючи, як завтра, коли розійдуться люди і старий лісник залишиться сам у хаті, він уже не буде самотній. Цей невеличкий апарат, змайстрований нашими руками, єднатиме його з усім великим світом.

Петрович кілька разів підходив до мене, брав за підборіддя, усміхався:

— Слухаєш?

Я хитала головою:

— Слухаю...

Коли всі сідали за стіл, гукнули й мене: скидай навушники, досить уже тішитись! Але передавали якраз останні вісті, і мені хотілося дослухати їх. І я махнула рукою: зараз, зараз, ще кілька хвилин... І те, що я почула, в ту ж мить здивувало і вразило мене водночас. Диктор повідомив, що Указом Президії Верховної Ради СРСР колишній лісник Іван Петрович Сидоренко нагороджений орденом...

Я так розхвилювалася, що навіть не почула, яким саме. Зірвала з голови навушники, простягнула їх перед себе, на всю хату крикнула:

— Послухайте! Послухайте!..

З усіх кінців столу нахилилися до навушників голови. Але диктор уже розповідав про щось інше.

А може, то мені тільки здалося? Може, почулося?

Мені вірили й не вірили. Та коли через годину чи півтори те ж саме почув Васько Кушнір, тепер уже сумнівів бути не могло.

Петровича поздоровляли, тисли руку. А він здивовано стенав плечима:

— Не розумію... Нічого не розумію... Просто диво якесь...

Лісничий, що сидів поруч з ним, в окулярах, з чорною борідкою, злегка усміхнувся, поклав старому на плече руку і сказав:

— Ну що тут дивного, Петровичу... У нас хорошу людину далеко, дуже далеко видно!..

...Пізнім вечором ми поверталися додому. Неугавно шумів навколо сосновий бір. Під ногами поскрипував сніг, і в срібному сяйві місяця видно було, як наші сліди замітає колюча, іскриста поземка. Але мені здавалось, що ліс співає про щось весняне, радісне, вічне — про Петровича, про молодого солдата з-під Смоленська і про всіх нас...